TEXTILMUSEET & VÄSTARVET *presenterar:*

Ull för livet

SMÅSKALIGT INHEMSKT ULLHANTVERK

Ull,
en underfiber

Under 1800-talets slut fanns det en rörelse i samhället som hävdade att ylle och endast ylle kunde hålla människan frisk till kropp och själ. Detta för att yllet hjälpte till att driva ut de illaluktande olustämnena ur kroppen.

Inte då och inte nu finns det några vetenskapliga belägg för det, men ull har många andra fantastiska egenskaper som kan framstå som ren mysticism.

Så vad är sant eller falskt om ull? Och i såfall varför och hur kan ullen ha de här egenskaperna?

Ull är benämningen på fibern och ylle på tyg eller plagg bestående av ull. Tyg som benämns som ylle kan också innehålla andra material.

Ull är
nedbrytningsbar och
återvinningsbar

Ull precis som alla andra naturmaterial kan brytas ned och förmultna. Ren ull går bra att lägga på grönsakslandet eller i komposten.

Ofta är ylleplagg behandlade med olika kemikalier, dels för att ge ullen vissa egenskaper men också för exempelvis färgning. Dessa kemikalier kan sitta kvar i plagget och kommer då ut i naturen om plagget komposteras.

Ull som är superwash-behandlad har ofta plastbeläggning och den plasten bryts inte ned. Tyget kan brytas ned så att vi inte ser plasten med blotta ögat men plasten kommer ändå ut i naturen.

Ull går också bra att återvinna. Ull återvinns mekaniskt vilket innebär att ylletyget rivs isär och ullen kardas och spinns på nytt för att bli garn. Ullfibern utsätts då för en ganska omild behandling och fibrerna blir kortare och mindre hållbara.

Ull är
ljuddämpande

Textilier i ull är extra bra lämpade som ljuddämpning på grund av fiberns struktur. Fiberns naturliga krusighet gör att ytan inte är slät, även om det med blotta ögat kan se så ut. För desto slätare en yta är desto effektivare kan ljudet studsa och då blir ljudet starkt. Ullens mjuka struktur gör att ljudet inte kan studsa rakt utan fördelas ut i en massa studs och då minskar ljudets styrka.
Därför lämpar sig ull bra i allmänna miljöer med mycket ljud.
Ullen är dessutom naturligt brandsäker.

Ull är
skönt att
ha på sig

Ull kan vara skönt att ha på sig. Men all ull lämpar sig inte att bära direkt mot huden. Ull kan upplevas som stickigt och som att det kliar, och det beror på hur tjocka och hur långa ullens fibrer är.

Tjockleken på ullen fibrer mäts i mikron, desto lägre mikrontalet är desto tunnare är fibern.
En tunn fiber är mycket mjukare mot huden eftersom den ger vika när den träffar huden. En tjock fiber kommer att stöta mot huden och då blir huden irriterad och det uppstår kli.

Människor är olika känsliga mot tjockleken på fibrer och därför går det inte att säga exakt vid vilket mikrontal någon kommer att uppfatta ull som mjukt och skönt.

Ull är
slitstark
och formbar

Ull är en fiber med stark dragfasthet

Ullen släpper efter när den dras ut och åker tillbaks när draget avtar, det är alltså en elastisk fiber. Den är elastisk på grund av molekylkedjornas veckade uppbyggnad.

Men ull är känsligt för friktion och nöts lätt, därför är det vanskligt att säga att ull är slitstarkt. Hur slitstark ull är handlar också om vilken fårras ullen kommer från och hur ullen blivit behandlad.

Ull kan ges ny form då värme och bearbetning påverkar ullens naturliga förmåga att återgå till ursprungsläge.

Värmebehandling och friktion bryter ned molekylkedjorna och det bildas nya starkare tvärbindningar. Ull kan alltså ges en ny form om det behandlas med friktion och värme under tillräckligt lång tid.

Ull andas och passar både när det är varmt och kallt

Alla naturmaterial andas, det är alltså inte unikt för ull. Det innebär att materialet släpper genom luft och fukt.

Ull är bra när det är kallt eftersom fiberns struktur kan lagra värme på ett effektivt sätt. Fibern är naturligt krusig och en textil i ull innehåller mycket luft. Det är förmågan att binda stillastående luft som gör att ett plagg värmer.

Ullen suger upp fukt och transporterar långsamt ut den, det hjälper kroppen att hålla en jämnare kroppstemperatur, vilket är bra både om temperaturen är varm och kall.

Att ull är bra på att reglera värme betyder inte att du inte kan bli svettig och varm i ett ylleplagg. Är det för varmt så kommer det att påverka dig oavsett vilket material du bär.

Ull behöver inte tvättas

Ullfibern är vattentät och smutsavstötande, eftersom fiberns yttersta cell- och fettskikt är så hårt bundet.
Fibern släpper däremot igenom vattenånga, eftersom ånga består av lösare bundna molekyler. Smuts och doftpartiklar går inte in i själva ullcellen utan stannar utanpå och kan därför vädras bort. Ull har alltså en naturlig fuktspärr för flytande vatten men inte för vatten i gasform.

Ett ylleplagg med mycket lanolin – ullfett har en vatten- och smutsavvisande yta. Men fläckar behöver givetvis tas bort.
När ull bearbetas för att bli textil tas oftast en stor del av lanolinet bort och när vi tvättar plagg av ull så tvättar vi bort lanolinet.
Då försämras ullens naturliga vatten och smutsavstötande förmåga.

Ull brinner inte

Ull kan som nästan alla material brinna, men ull brinner mycket sämre än andra textila material. Att ull brinner dåligt beror på att ullen binder mycket vattenånga och därför är fuktigare än andra textilier. Detta gör att antändningstemperaturen blir högre än hos andra material. Ull är uppbyggt av proteinet keratin som i sig är flamhämmande.

Om ull väl har börjat brinna så underhålls inte lågan automatiskt av materialet utan den förkolnar och slocknar. Ull brinner inte med öppen låga.

Obehandlad ull är naturligt brandsäker, men ull är sällan obehandlad och dessa behandlingar kan försämra ullens naturliga egenskaper.

Ull isolerar

Om ett material upplevs värma eller isolera bra beror på hur mycket luft materialet kan binda. Det är mängden stillastående luft som avgör hur varmt ett plagg är eller hur bra något isolerar.

Ull har en naturlig krusighet vilket gör att en textil av ull automatiskt kommer att innehålla en massa luft. Ullens krusighet är också något som består genom spinning, tvinning och vävning.

Andra material kan också binda luft om de bearbetas till att få en struktur som binder luft, men ullfibern har den naturligt.

Ull skrynklar inte

Plagg av ull skrynklar mindre än plagg gjorda av andra textila material. Det beror på att ull är en mycket töjbar och elastisk fiber.

Att ullfibern är så elastisk beror på att molekylkedjorna den är uppbyggd av är veckad. Det gör att fibern kan töjas för att sedan återgå till sin form - lite som en fjäder. Det innebär att ett plagg i ull kan dras ut ganska mycket men att fibern sedan vill återgå till sin ursprungliga form.

Om ett tyg av ull är slätvävt kommer ullfibrerna att vilja tillbaks till den formen, och därför skrynklar det mindre. Att fibern beter sig så betyder också att ett ylleplagg kan återfå sin form bara av att ligga platt i garderoben.

Ull värmer även
när det är vått

Alla material kyler mer när de blir blöta eftersom vatten leder bort värme från stkroppen mycket effektivare än luft. Men ull har förmågan att suga upp fukt upp till 35 procent av sin egen vikt, vilket är mycket mer än andra material och det gör att tyget inte känns lika vått. Men om dina yllesockor blir riktigt våta med en fuktighetgrad över 35 procent så kommer de inte att värma längre.

När ullfibern tar upp fukt uppstår också en fysikalisk förändring som alstrar värme.

En textil av ull kommer på grund av ullens krusighet ligga mindre an huden och det finns fickor som kan lagra värme dels mellan hud och plagg men också i plagget.

Text: Anna-Lisa Persson, Hemslöjden Skåne

Om vi idag skulle uppfinna en textilfiber

- Som kunde tillverkas med låg energiförbrukning utomhus eller i
enkla byggnader utan miljöfarliga avfallsprodukter av enkla outtömliga resurser och i ett stort urval av finlek och längder

- Som var lättförädlad, självfiltbar, lättfärgad och mottaglig för speciella behandlingar, och lätt att blanda med andra fibrer

- Som var utprovad, allergitestad, giftfri, neutral, hudvänlig och som motverkade trycksår och befrämjade spädbarnstillväxt

- Som var luftig, elastisk, böjlig, ljudabsorberande, brandsäker, värmeutjämnande, fuktutjämnande, vattenavvisande, smutsavvisande och som motverkade dålig lukt och statisk elektricitet

- Som var lätt att få ren och som inte blev skrynklig lätt

- Som var tålig, hållbar och motståndskraftig mot mikroorganismer

-Som kunde återanvändas

Vad skulle vi då kalla den fibern
– en underfiber – vår räddning.

Ett mirakel är den fiber vi lånar av fåren.

Ur boken: ULL hemligheter, möjligheter, färdigheter, LTs förlag 1987
Kerstin Gustafsson Alan Waller

Skötselråd:
Ull

Tvätta så sällan du kan

Vädra ofta

Om du måste tvätta, tvätta för hand i 30 grader eller tvätta i maskin på ullprogram med ulltvättmedel

Använd hårschampo eller ulltvättmedel, ta bort fläckar utan att gnugga

Krama ur vattnet i en frottéhandduk, lägg plagget till tork

Mal och pälsänger tycker om ylle men de tycker inte om malört, vitpeppar, kamfer, rödcederträ, cederolja och lavendel

Om du får angrepp,
lägg ylleplagget i frysen
minst en vecka

VÄSTRA
GÖTALANDSREGIONEN
VÄSTARVET

TEXTIL
MUSEET

Fotograf: Karin Skogh